

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

ÇİLT 4

45. KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI BİLDİRİLERİ

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**45. Uluslararası Kazı, Araştırma ve
Arkeometri Sempozyumu**

**45. KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI**

CİLT 4

**26-30 Mayıs 2025
MERSİN**

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIğI ANA YAYIN NO: 3821/4
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 211/4

Editör

Dr. Soner ATEŐOđULLARI

26-30 Mayıs 2025 tarihlerinde Mersin’de düzenlenen 45. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Mersin niversitesinin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

TK: 978-975-17-6633-5

ISBN: 978-975-17-6637-3

Grafik Tasarım

Nihal KARAPEK

Kapak Fotođrafı

Patara Kazısı, Athena Giustiniani tipi heykel başı, Mermer, Orta Antoninler Dönemi (MS 2. yy.)

Not: Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Soner ATEŐOđULLARI tarafından denetlenmiştir. Yayınlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2026

Serdar AYBEK, Burak ARSLAN, Zeynep A. MERİÇ, Yılmaz BALIM, Ezgi DUMAN, Taner ÖZGÜR, Esra SAĞUN ZİH, Serhat SEVİK, Meltem AHAOĞLU, Hacer TOPUZ TUTUŞ METROPOLİS KAZISI 2024 YILI ÇALIŞMARAPORU.....	193
Serdar AYBEK, Arman KEÇECİ, Ekin GÜLTEKİN GÜLERYÜZ, Ceyhun KEÇE EFES KOORDİNATÖRLÜĞÜ 2024 YILI ÇALIŞMA RAPORU.....	211
K. Serdar GİRGİNER, Özlem OYMAN GİRGİNER, Mehmet CEVHER, Muaz KOÇAK, Hatice KÖRSULU, M. Furkan TUFAN 2024 YILI TATARLI HÖYÜK KAZISI.....	231
Sevilay Zeynep YILDIZ, Gözde ADIGÜZEL, Selim YILDIZ KEDREAI 2024.....	247
Sevinç GÜNEL ÇİNE-TEPECİK HÖYÜĞÜ 2024 YILI KAZILARI.....	267
Şengül AYDINGÜN, Haldun AYDINGÜN, Ülkü KARA, Ayberk ENEZ, Alkiviadis GİNALİS, Paolo MARANZANA, Brandon McDONALD, Hasan DEĞİRMENCİ 2024 YILI BATHONEA ANTİK KENTİ KAZILARI.....	289
Şevket AKTAŞ PATARA 2024 KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI.....	305
Şevket DÖNMEZ KERKENES DAĞI (KERKENES HARABELERİ) KOORDİNATÖR KAZI BAŞKANLIĞI KAZI ÇALIŞMALARI: İLK DÖNEM (2024) DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇLAR.....	321
Taner KORKUT, Çilem UYGUN, Bilsen Ş. ÖZDEMİR, U. Ozan USANMAZ TLOS 2024 KAZI ETKİNLİKLERİ.....	338
Turan TAKAOĞLU, Ömer Can YILDIRIM, Mehmet AYAZ TENEDOS (BOZCAADA) 2024 YILI KAZISI.....	359
Vasıf ŞAHOĞLU, İrfan TUĞCU, Ümit GÜNDOĞAN, Ourania KOUKA, Mustafa İNCİRLİLİ, Yeşim ALKAN 2024 YILI LİMAN TEPE KARA VE SUALTI KAZILARI SONUÇ RAPORU.....	377

TLOS 2024 KAZI ETKİNLİKLERİ

Taner KORKUT*

Çilem UYGUN

Bilsen Ş. ÖZDEMİR

U. Ozan USANMAZ

Tlos 2024 kazıları Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü izin ve desteğinde gerçekleştirilmiştir. Ocak-Aralık ayları aralığında olmak üzere toplam 12 ay boyunca kesintisiz sürdürülen etkinlikler başlangıçta Fethiye Müzesi Müdürlüğü denetiminde ardından Fikret Gürbüzer Bakanlık Temsilciliğinde tamamlanmıştır.

2024 yılı etkinlikleri kapsamında Girmeler Höyük yerleşimi, Akropol Kutsal Alan, Stadyum Düzlüğü ve Galerili Dükkanlar ile Tiyatro'da kazı ve belgeleme çalışmaları yürütülmüştür. Tiyatro restorasyon projesi kapsamında *summa caveanın* 11. *kerkidesine* kadar olan bölümde yeniden kurma ve sağlamlaştırma çalışmaları tamamlanmıştır. Bunlara ek olarak epigrafik ve antropolojik araştırmalar, arazi çizim belgeleme çalışmaları ile kent merkezinde bitki ve moloz temizliği de yapılmıştır.

GİRMELER HÖYÜK KAZILARI

Girmeler Höyük kazıları, önceki sezonlarda ortaya çıkarılan kutsal yapıların devamlılığını incelemek ve yerleşimdeki seramik kullanımının başlangıç tarihini belirlemeye yönelik planlanmıştır (Resim: 1). Bu doğrultuda öncelikle Akeramik Neolitik Dönem'e tarihli bir bireye ait iskeletin bulunduğu alanın güneybatısındaki 17-N ve 16/17-L karelajlarında çalışılmıştır. Daha sonra Ön Neolitik Dönem'e tarihlenen üç kutsal yapının güney uzantısının anlaşılması amacıyla 7-W, 8-X ve 8/9-W karelajlarında kazılar yürütülmüştür. 12-W ve 13-W karelajlarında ise höyükteki seramik kullanım sürecinin tespit edilmesine yönelik karbon örnekleri alınması amacıyla çalışma gerçekleştirilmiştir.

17-N ve 16/17-L Karelajları: Girmeler Yerleşimi B Mağarası'nın güneyindeki 17-N karelaj açmasında 70x30 cm ölçülerinde yerleşim tabanı izlerine rastlanılmıştır. Ancak sarımsı renkteki kireç karışımı sıkıştırılmış bu tabanın devamlılık göstermediği tespit

* Prof. Dr. Taner KORKUT; Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 07058 Antalya/TÜRKİYE, E-posta: tkorkut@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9810-231X.

Prof. Dr. Çilem UYGUN; Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 31000 Hatay/TÜRKİYE, E-posta: cilemuygun@mku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7818-0641.

Doç. Dr. Öğr. Üyesi Bilsen Şerife ÖZDEMİR; Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE, E-posta: bilsenozdemir@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5639-2088.

Arş. Gör. Dr. Uygur Ozan USANMAZ; Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 07058 Antalya/TÜRKİYE, E-posta: ozanusanmaz@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7013-3023.

edilmiştir. Yakın zamanda yerleşimin tahrip edilmesinden dolayı Geç Neolitik, Kalkolitik, Helenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen seramikler ile modern çöpler bir arada ele geçmiştir. 16/17-L karelaaj açmasında çeşitli taş kümeleri ve yaşam izlerine ait tabakalar görüldüğü de bunların herhangi bir orijinal dokuyu yansıtmadığı farklı dönemlere ait seramiklerin bir arada bulunmasıyla anlaşılmıştır.

7-W, 8-X ve 8/9-W Karelaajları: Daha önce kazısı yapılan ve Ön Neolitik Dönem'e tarihlenen kutsal yapıların güney yönde devam edip etmediğine yönelik üç sondaj alanı belirlenmiştir. Güney yöndeki 7-W açmasında hiçbir arkeolojik buluntu ele geçmemiştir. 8-X açmasında Neolitik Dönem'e ait yerleşim zemini veya tabakası bulunmadığı gibi Geç Neolitik, Kalkolitik, Helenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen seramikler karışık biçimde ele geçmiştir. 8/9-W karelaajında Ön Neolitik Dönem ile ilişkili 2,5x1,5 m'lik alanda sarı renkli sıkıştırılmış kireç taban tespit edilmiştir (Resim: 2). Üst dolgudan Neolitik ve Kalkolitik Dönem seramiklerine ek olarak, Helenistik ve Roma dönemlerine ait formlar da ele geçmiştir. Ayrıca bu dolguda üç adet el yapımı seramik ile bir adet sürtme taş bulunmuş, çakmaktaşı atıkları ile hayvan kemikleri bir arada gözlemlenmiştir. Benzer karışık dolgu tabanın alt katmanında çalışmalara devam edilmiş ve büyük bir olasılıkla tabanı tahrip eden kayaların üst dolgudaki malzemeyi aşağı katmanlara sürüklediği anlaşılmıştır.

12-W ve 13-W Karelaajları: Girmeler Höyük yerleşiminde seramik kullanımının başlangıcını belirlemek amacıyla A Mağarası girişinde, 12-W ve 13-W karelaajlarında iki ayrı sondaj açılmıştır. 12-W sondajında mağara tavanından kopan kaya kütleleri nedeniyle homojen katman yakalanamamıştır. 13-W açmasında ise çoğunluğu Erken Neolitik Dönem'e ait seramikler ile geç dönem seramiklerine bir arada rastlanılmıştır. Kuzey ve batı yönde devam eden kazılarda, 45 cm yüksekliğinde homojen bir tabakada Erken Neolitik Dönem seramikleri, deniz kabuğu boncuklar, ezgi taşı, insan dişleri ve hayvan kemiği ile çakmaktaşı alet atıkları bulunmuştur. Ancak burada herhangi bir yerleşim tabanı tespit edilememiştir. Alt katmanlarda taş alet yapısındaki değişim, bu alanın Akeramik Neolitik Dönem tarihini doğrulamıştır.

Girmeler Höyük yerleşiminde yapılan tüm sondaj kazılarında yoğunlukla Prehistorik Dönem seramikleri ele geçmiştir. 17-N ve 16/17-L açmalarında tespit edilen organik katkı, siyah, kahverengi ve kırmızı yüzeyli Kalkolitik Dönem çanaklar arasında delikli örnekler ve *cheese pot* benzeri parçalar Orta Kalkolitik Dönem'e (MÖ 4900–4200) tarihlendirilmektedir. Parlak siyah, iyi perdahlı bazı seramikler de bu dönemle ilişkilendirilebilir. Geç Neolitik Dönem'e (MÖ 6200–5800) ait seramikler arasında kahverengi perdahlı, kırmızı astarlı, krem/bej yüzlü ve siyah/gri kaba malların yanı sıra Göller Bölgesi'nden bilinen Hacılar tipi örnekler yer almaktadır. Ayrıca çizi ve yumru bezemeli, ip delikli parçalar da tespit edilmiştir. 8/9-W sondajından gelen seramikler arasında karışık tabakalar içinde Erken ve Geç Neolitik dönemlere (MÖ 6500-6200/6200-5800) tarihlenebilecek kırmızı astarlı ve perdahlı, kahverengi perdahlı ve krem/bej mallar bulunmaktadır. Taban üstüne yakın ve homojen olduğu düşünülen dolgudan ise az sayıda seramik gelmiştir. Bu seramikler bol taşçık katkı, kaba,

kırmızı, kahve, turuncumsudur. Söz konusu tabanın kutsal yapılardaki gibi Ön Neolitik Dönem'e tarihlendiği düşünüldüğünde, bu seramikler de MÖ 6700'lere tarihlenmelidir. 13-W sondajından ele geçen seramiklerin tamamı Erken Neolitik Dönem'e (MÖ 6500–6200) tarihlendirilmektedir. Bu örnekler siyah/gri az kaba ve kaba, kırmızı astarlı ve perdahlı, kahverengi perdahlı, kahverengi yüzü kaba ile kırmızı az kaba ve kaba mal gruplarına aittir.

AKROPOL KUTSAL ALAN KAZILARI

Tlos akropolünün kuzey yamacında, konglomera anakaya kütesinin yontulmasıyla şekillendirilmiş, çok sayıda mekândan oluşan bir kutsal alan yer almaktadır. Yükselteli kayalarla sınırlanan bu alandaki mekanların niteliğini ve işlevini daha iyi anlayabilmek amacıyla başlatılan kazı ve temizlik çalışmaları sonucunda; zeminlerinde stel yuvaları, sunu çukurları ve akıtma kanalları bulunan, on mekândan oluşan büyük bir açık hava tapınım kompleksi ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3). En alt seviyeden itibaren geçici olarak numaralandırılan mekanlardan ilki U planlı olup 3x1,45 m ölçülerindedir ve zemine açılan 15 cm genişliğinde bir kanal ile sınırlandırılmıştır. Bu kanala ek olarak mekânın güney zemininde 40 cm çapında ve 10 cm derinliğinde yedi adet sunu çukuru tespit edilmiştir. Kanal dışındaki izlerden, sonraki süreçte alanın taş ocağı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Benzer bir kullanım 3x4 m ölçülerindeki Mekân 2 için de geçerlidir. Her iki mekânın son kullanım evresinde Mekân 1'in doğusundaki yamaç yaklaşık 1,10 m yüksekliğinde bir istinat duvarı ile kapatılmıştır. Mekân 3 doğu duvarında boğa ve güney duvarındaki at üzerinde mızraklı gök tanrı Trggas kabartmalarıyla diğerlerinden ayrılır (Resim: 4). MÖ 5. yüzyıl başlarına tarihlenen kabartmalar kutsal alanın *terminus postquemini* vermesi açısından önemlidir. 4,80x4 m ölçülerindeki mekânın tabanında ortalama 35 cm çapında ve 18 cm derinliğinde 20 adet sunu çukuru ve stel yuvası bulunmaktadır.

Mekân 3'ün güneyinde 2x2,70 m ölçülerindeki Mekân 4 açığa çıkartılmış ve zemininde 8 adet sunu çanağı tespit edilmiştir. Sunu çukurlarının çapları 20 cm, derinlikleri ise yaklaşık olarak 10 cm'dir. Çok sayıda sunu çanağının küçük bir alanda yer alması bu mekânın kutsal alan içinde özel bir kült odası biçiminde tasarlandığına işaret etmektedir. Mekân 4'ün batı ve doğu duvarının olmayışı diğer mekanlarla bütünlük oluşturmasını sağlar. Bu bütünlük Mekân 6'ya kadar uzanan kanal düzenlemesiyle de pekiştirilmiştir.

Mekân 5'in doğu duvarı, kuzey-güney aksından batıya doğru L şeklinde devam eder ve 4,30 m yüksekliğindeki kuzey duvarıyla birleşir. Ana kayanın batı sırtı kullanılarak tasarlanan bu mekânın batı ve güney cepheleri, kayaç eğimi nedeniyle tıraşlanarak açık bırakılmıştır. Böylece Mekân 5'in içi, Mekân 1-3'te olduğu gibi kutsal alanın dışından rahatlıkla görülebilmektedir. Bu farklılığın, dini ritüeller esnasında daha geniş bir alan yaratmak amacıyla planlandığı düşünülmektedir. Mekân 5'in tabanında, iki farklı kullanım evresine ait mimari izler belgelenmiştir. Öte yandan, doğu duvarında 30 cm aralıklarla açılmış, 20x20 cm ölçülerinde yedi adet dörtgen hatıl yuvası da yer almaktadır. Kapı açıklığıyla kesilen bu hatıl yuvaları, ilk kullanım evresine aittir.

Mekân 5'in doğu kısmındaki yamaçta bulunan Mekân 6'nın tabanı sonraki kullanım evresinde kireç zeminle kapatılarak tesviye edilmiştir. Bu zeminden üç adet sikke ele geçmiştir. Yoğun korozyonlu sikkeler MS 4. ve 5. yüzyıllara tarihlenmektedir. Aynı noktada ele geçen Boğa/Sfenks tasvirli Kaunos basımı bir sikke kutsal alanın MÖ 350-300 yılları arasında, Helenistik Dönem'de de kullanımının devam ettiğini düşündürür. Mekân içerisinde 35 cm çapında ve 10 cm derinliğinde sunu çanağı da yer almaktadır.

Mekân 6'nın güney duvarı ana kaya tıraşlanarak oluşturulmuş, kuzey duvarı ise moloz taşlarla örülmüştür. Bu duvar, daha alt kotta ikinci bir duvarla desteklenmiştir. Kutsal alanın tam merkezinde, Mekân 4'ün hemen doğusunda, 3,10x2,70 m ölçülerinde, U biçimli sığ kanallara sahip Mekân 7 yer almaktadır. Söz konusu kanalların bir bölümünün su tahliyesi amacıyla açıldığı düşünülmektedir. Ancak üzerlerinde görülen simetrik keski izleri, alanın aynı zamanda bir taş ocağı olarak kullanıldığına da işaret etmektedir.

Kutsal alandaki bir diğer kazı çalışması Mekân 3'ün doğusundaki üst terasta yer alan Mekân 8'de gerçekleştirilmiştir. 5,30x4 m ölçülerinde açılan zeminin kuzeybatısında ilk kullanım evresinde tıraşlanarak biçimlendirilen ana kaya yarıklarıyla karşılaşmıştır. Derin kanal işlevi gören bu yarığın Mekân 3'ün doğu duvarındaki boğa kabartmasının üst koduna karşılık gelmesi her iki mekânın bağlantılı olduğuna işaret eder.

Mekân 8'in güneydoğusunda yer alan Mekân 9, yaklaşık 2,40x2,80 m ölçülerindedir. Zeminde gözlemlenen izlerden, tıpkı Mekân 7'de olduğu gibi bu alanın da sonraki dönemlerde taş ocağı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Kutsal alanın doğu yamacında yer alan Mekân 10'daki moloz ve dolgunun kaldırılmasıyla birlikte, akropoldeki kazı çalışmaları sonlandırılmıştır. Yoğun bir dolguyla kaplı olan ve 4x3,20 m ölçülerindeki bu mekânın kuzeydoğu köşesinde, yaklaşık 80 cm çapında, diğerlerinden daha büyük bir çukur tespit edilmiştir. Bu çukurun varlığı, ana kaya kütesinin kuzey yamacında yoğunlaşan kutsal alanla ilişkili mimari yapılanmanın batı yamaca kadar yayıldığını göstermektedir.

Akropol kutsal alanda yürütülen kazı çalışmaları sonucunda, birbiriyle bağlantılı 10 farklı mekân gerek "Ali Ağa Kalesi"nin gerekse Bizans ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilen konutların yıkıntılarında temizlenmiştir. Bu süreçte, alanın ilk inşa evresinde kuzeyden güneye doğru ana kaya tıraşlanarak oluşturulmuş bir merdiven sisteminin, üst kottardaki mekanlara ulaşımı sağladığı tespit edilmiştir. Böylece, kademeli olarak tasarlanmış bu mekanların bitişik ve bütünlüklü bir kompleks oluşturduğu ve tüm alanın dışarıdan izlenebilecek şekilde düzenlendiği anlaşılmıştır. Diğer yandan zeminlerde tespit edilen sunu çanakları ve stel yuvaları her bir mekânın, birbirinden bağımsız özel sunu alanları olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

STADYUM DÜZLÜĞÜ KAZI VE BELGELEME ÇALIŞMALARI

Akropolün doğu eteğinde yer alan stadyum düzlüğü U formulu sütunlu bir galeriyle çevrelenmiştir. *Stoa*nın gerisinde ise *Agoraya* geçiş sağlayan kemerli kapı ile kuzey ve

güney olmak üzere iki bölüme ayrılan dükkân kompleksleri yer alır. Kazı çalışmalarına 77x16 m ölçülerindeki kuzey bölümden başlanmıştır (Resim: 5). Kemerli kapıların açıldığı ilk koridor doğu-batı doğrultulu duvarlarla mekanlara bölünmüştür. Dükkân kapılarından sadece dört tanesi sağlam olarak günümüze ulaşmış olup düzenlemenin kuzey devamındaki cephe duvarları tamamen yıkılmıştır. Yıkılan bloklar taş planına aktarılarak mobil vinç yardımıyla kaldırılmadan önce numaralandırılmıştır. Kazı ve blok kaldırma çalışmalarının başlamasıyla kuzey kanadın kuzey duvarına bir kemer eklendiği de görülmüştür. Bu kemerin bir alt kodunda devşirme bloklarla örülmüş ve kuzey yönde devam eden duvar sırası tespit edilmiştir. Kazı çalışmalarına güney yöne doğru devam edilmiştir. Bu alanda büyük bir kısmı içteki koridora düşmüş olan kemerli bir kapı düzenlemesine ait *soffit* ve kasetlerle süslü mimari bloklar belgelenmiştir. Diğer yapı elemanları arasında sütun, sütun kaidesi, *İon* başlıkları, *arsitrav*, aslan çörtlenli *geison* blokları, kemer blokları ve duvar tacı yer alır. Dolgunun kaldırılmasıyla *stoanın* 5,10 m genişliğindeki dere taşlarıyla döşeli kaldırımı açığa çıkmıştır. Kaldırımın üzerinde kemerli kapı girişine yönelen 2 adet künk sırasının varlığı dükkanların Bizans Dönemi'ne kadar kullanıldığını belgeler. *Stylobat* hizasında *in situ* olarak açığa çıkartılan sütun kaidelerinden bu süreçte *stoanın* hala fonksiyonunu koruduğu anlaşılır. *Attik-İon* tipinde sütun kaideleriyle birlikte granit sütunlar da düşüş pozisyonlarında belgelenmiştir.

Kazı çalışmaları *Agoraya* açılan kemerli kapı hizasına kadar devam etmiştir. *Stoanın* bu kısımda batıya yönelen plasterli kapı düzenlemesine ait kemer blokları ve *İon* düzenindeki başlıkların stili gelişimi Severuslar Dönemi'ne tarihlenmektedir (Resim: 6). Alanın genelinde ağırlıklı olarak Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait seramik parçaları ele geçmiştir. Bu grup içerisinde Geç Roma Kırmızı Astarlı A ve C grubuna giren tabak parçalarına ek olarak Tlos Antik Kenti'nde yerel olarak üretilen Geç Antik Çağ *unguentarium*ları yoğunluktadır. Sırlı Bizans seramiği ise oldukça az sayıda ele geçmiş olup bunlar alanın MS 10.-11. yüzyıla kadar kesintisiz olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu uzun zaman aralığı bronz sikkelerle, bronz mobilya aksamları, el kantarları, *polykandelon* askıları ve heykel parçalarıyla desteklenir. İyi durumda ele geçen el kantarının alandaki varlığı dükkanların Geç Antik Çağ'da da aynı işleve yönelik kullanılmasıyla açıklanır (Resim: 7). Olasılıkla Bizans Dönemi'nde tahrip edilen heykel parçaları arasında Antonia Minor özellikleri taşıyan portre sütunlu galeri ve dükkanların ilk yapım evresine aittir (Resim: 8). Alanın Bizans Dönemi son kullanım evresi ise kuzey kanadın sağlam olarak korunan dördüncü kapısının hemen önünde doğu-batı doğrultulu konumlanan üç adet çatki kiremit mezarla belirlenmiştir.

TIYATRO KAZI ÇALIŞMALARI

Tiyatrodaki kazı ve belgeleme çalışmaları güney *analemma* koridoru, bu koridoru güneyden sınırlandıran kemerli çevre duvarının dış kısmı, doğu *analemma* duvarı önü, güney *parodos* ve çevresi ile sahne binasının güneyi olmak üzere beş farklı alanda gerçekleştirilmiştir. 2024 yılında tiyatronun *summa caveasını* taşıyan tonozlu odalar ile *vomitium*

önündeki koridor yüksekliği 3 m'ye ulaşan dolgudan temizlenmiştir (Resim: 9). Koridorun *summa caveayı* taşıyan tonozlu odaların giriş kısmına kadar devam ettiği bu noktada olasılıkla merdiven ya da rampa eklentileriyle doğu *analemma* duvarındaki kapılara geçiş verdiği kesinleşmiştir. Koridoru güneyden sınırlandıran çevre duvarının dış kısmında yapılan kazı çalışmalarında bu alanın erozyon nedeniyle yıkıldığı ve tadilat geçirdiği belgelenmiştir. Çevre duvarına koridoru aydınlatmaya yönelik kemerli pencereler eklenmiş olup bunlardan sadece batı yöndeki korunmuştur.

Erozyonla taşınan toprak koridorun bitiminde girişi doğuya bakan tonozlu odanın zeminini de tamamen kaplamıştır. Giriş kısmında başlayan kazı çalışmalarında hem *summa caveadaki* oturma sıraları hem de tonozla ait bloklar açığa çıkartılmıştır. Güneyden kemerli bir kapıyla da girilebilen odanın batı duvarını ortalamayan niş düzenlemesinden buranın kutsal amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir. Tonozlu odanın kuzey duvarı tiyatronun ilk evresinde inşa edilmiş olan Helenistik Dönem *analemma* duvarından oluşur. Doğal yamaca yaslanan *caveanın* *analemma* duvarı ile birleşen köşe bloğu ikinci kullanım evresine aittir. Tiyatronun bu evresine ait tonoz olasılıkla MS 141 depreminde yıkıldığı Helenistik duvar üzerinde kalan kısmından anlaşılmaktadır. MS 2. yüzyılın ikinci yarısında yükseltilen ikinci tonoz üçüncü evreye işaret eder. Zemin seviyesine kadar açılan tonozun doğu kısmında büyük bir yıkıntı meydana geldiği görülmüştür. Bu yıkıntı tonozun ikinci evresini etkilediğinden MS 240 yılı depremi ile ilişkili olmalıdır.

Kazı çalışmaları doğu *analemma* duvarına eklenen merdivenli giriş yönünde devam etmiştir. *Euthynteria* bloklarına kadar açılan yaklaşık 9 m yüksekliğindeki merdiven duvarı kemerli giriş hizasında sonlanır. Dış duvardan gelen kademeli basamak sahanlığı *analemma*'nın kemerli giriş hizasından dönerek *diazoma* seviyesine çıkar. 2,40 m genişlikteki üst sahanlıkta açığa çıkartılan *in situ* basamak blokları 1 m genişlikte ve 30 cm yüksekliğindedir. Tesviye çalışmaları esnasında *analemma* duvarının güney kısmının yıkılmış olduğu ve moloz taşlarla tamir edildiği anlaşılmıştır. Kemerli kapıların açıldığı koridorda döşeme tuğlaları ile batısındaki destek duvarı alanın sonraki tamirat evresiyle ilişkilidir. *Summa caveayı* sınırlandıran destek duvarının önünde açılan Orta Bizans Dönemi'ne ait 3 adet kiremit çatki mezar koridorun son kullanım evresine işaret eder. Benzer mezarlara doğu *analemma* duvarı hizasında da rastlanmıştır. Bu alanda 4 kiremit mezarın daha açığa çıkartılmasıyla toplam mezar sayısı 7'ye ulaşmıştır. M3'deki bronz halka küpe, M6'daki bronz haç dışında diğer mezarlarda buluntu ele geçmemiştir. Mezar alanının hemen kuzeyinde *analemma* duvarına yaklaşık 80 cm mesafede kırık taş ve tuğla parçalarıyla örülen, 1,28 m çapında ve 0,96 m yüksekliğinde yuvarlak planlı bir yapıyla karşılaşılmıştır. İçi sıvayla kaplı oluşu nedeniyle toplama havuzu vb. bir işleve sahip olduğu düşünülen birim bir ışık alanına ait olmalıdır. Güneyinde açığa çıkartılan künk mekanizması da bu görüşü destekler niteliktedir. Kuzey yönde devam eden kazı çalışmaları neticesinde doğu *analemma* duvarına eklenen ikinci merdiven girişindeki dolgu temizlenerek restorasyon için hazır hale getirilmiştir.

Tiyatrodaki son çalışma alanı güney *parodos* girişi ve koridorudur. İlk olarak girişi kapatan dolgu orijinal yürüme seviyesine kadar kaldırılmış böylece *orquestra* ile bağlantı sağlanmıştır. *Parodos* koridorunu güneyden sınırlandıran istinat duvarı boyunca devam eden kazı çalışmalarında ise Geç Antik Dönem’de *stoa* alanını erozyondan korumak için duvarın kademeli olarak yükseltildiği belgelenmiştir.

TİYATRO RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Tiyatrodaki restorasyon çalışmaları 12 boyunca kesintisiz sürdürülmektedir. Ocak-Mayıs ayları arasında *suma caveanin* batı sınırından başlayarak ilk 4 *kerkidesin* söküm ve tekrar yerine yerleştirme aşamalarından oluşan restorasyon süreci tamamlanmıştır. Haziran-Aralık ayları arasındaki süreçte ise 5. *kerkidesten* 11. *kerkidese* kadar olan kısmın restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır. Yeniden kurulum çalışmaları statüğünü kaybetmiş blokların mevcut hallerinin dijital olarak belgelenmesiyle başlamıştır. Söküm çalışmaları öncesinde numaralandırılan her blok ipek halatlar ile bağlanarak, mobil vinç yardımı ile alınıp taş tarlasına taşınmıştır.

Blok yataklarının tesviye çalışmalarıyla eş zamanlı olarak kırık blokların onarımları da yapılmıştır. İlk önce blokların kırık parçalarının mekanik temizliği yapılmış, ardından aerosil katkılı sıvı epoksi reçineden hazırlanan yapıştırıcı malzeme kırık yerlere sürülerek parçalar birleştirilip, F tipi mengeneyle sıkıştırılarak tımlama çalışmaları tamamlanmıştır. Montaj aşamasında tesviye sonrası moloz taşlı malzeme ile dolgu yapılmış, daha sonraki aşamada hazırlanan 0.03 m taş kırığı, hidrolik kireç ve hamur kireç agregaları katkılı kireç harcı ile tampon oluşturulup kurumaya bırakılmıştır. Bu işlemin ardından bloklar tasnif alanında ipek halatlar ile bağlanarak, mobil vinç yardımı ile alınıp, mevcut mimari dokuya zarar vermeden tiyatro yapısındaki orijinal yerlerine taşınmıştır. Manivela ve levye yardımı ile ince ayarları yapılan bloklar terazi yardımıyla mevcut tiyatro statüğine uygun olarak yerleştirilmiştir. Bu işlem *diazoma* zemini, *diazoma* duvarı, oturma sıraları ve istinat duvarları sıralamasında da uygulanmıştır (Resim: 10).

EPİGRAFI ÇALIŞMALARI

Tlos Antik Kenti’nde Doç. Dr. Ertan Yıldız tarafından yürütülen epigrafik çalışmalar 2024 kazı sezonunda gün yüzüne çıkan yazıtlı fragmanlar ile kentin halihazırda bulunan yazıtlarının değerlendirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Stadyum havuzlu çeşmede bulunan yazıtlı bir blok tek satır Eski Yunanca harfleri taşımaktadır. Bu tek satırda [*Syn*]*krasis*(?) isminde bir şahıs karısı için olasılıkla bir mezar yaptırmıştı. Diğer blok ise *Agorada* stadyuma bakan bir dükkân önünde bulunmuştur. İki blok üzerine kazınan kitabelerden üst blok kayıptır. Bloğun üst kısmında büyük ihtimalle Tlosluların danışma ve halk meclisinin birlikte onurlandırdığı bir şahsın ismi yazılıydı. Günümüze ulaşan alt blokta ise onurlandırılan kişiye ait heykelin dikimini üstlenen *Epaphrodeitos*’un oğlu danışma meclisi üyesi (*bouleutes*) *Gorgias*’ın ismi yazmaktadır.

2024 yılı Tlos tiyatrosunun restorasyonu esnasında oturma sıralarının altında dolgu malzemesi olarak kullanıldığı tespit edilen 10 adet epigrafik fragman bulunmuştur. Bu fragmanlardan ikisi Likçe, sekizi Eski Yunancadır. Harf karakterine göre altısı Helenistik, ikisi de Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenir. Helenistik Dönem kitabelerden biri kararname, diğeri ise onurlandırma yazıtıdır. Onurlandırılan kişi gençler arasında önde gelenlerden birisi olduğu aynı zamanda *grammateus* (genel sekreter) olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan bu kişinin Lykia Birliği'nin mi yoksa kent meclisinin bir *grammeteusi* mi olduğu kitabede eksiktir. Bir başka fragmanda ise sadece kral anlamına gelen βασιλεύς kelimesinin ilk dört harfi yazılıdır. Bu kitabede olasılıkla Helenistik Dönem krallarından birisinin adı yer almaktaydı. Bir diğer Helenistik Dönem fragmanda ise şahıs isimleri okunabilmektedir. Bu isimler *Armoas*, *Krateros* oğlu *Metiokhos* ve *Hyrkanos* oğlu *Hyrkanos*'tur. *Armoas*'ın baba ismi fragmanda bulunmamaktadır. Bu şahıs isimleri *Krateros* hariç onomastik açıdan Helenistik Dönem'de sadece Lykia'da belgelenmiştir.

İmparatorluk Dönemi okunabilen fragman onurlandırma yazıtına ait olup *Titus* adlı şahsın *Legio X Fretensis*'in *khiliarkhosu* (garnizon komutanı) olduğu öğrenilmektedir.

ANTROPOLOJİ ÇALIŞMALARI

Tiyatro sahne binası, güney *analemma* koridoru ve doğu *analemma* kazılarında ele geçen iskeletlerin antropolojik değerlendirmesi Eda Özmermer tarafından yapılmıştır. Makroskobik ve metrik olmayan yöntemlere dayalı olarak gerçekleştirilen incelemelerde çatki kiremit mezarlardaki iskeletlerin büyük bir kısmının *analemma* duvarından düşen blokların ağırlığıyla anatomik bütünlüklerini kaybettikleri gözlemlenmiştir. İncelemeler kapsamında her bir bireye ait kemikler anatomik düzen içerisinde dizilmiş ve böylece yaş, cinsiyet ve kemiklerdeki anomalileri belgelenmiştir.

Sahne binasının 2 No.lu oda girişinde enkaz altında kalan iskeletin 30-35 yaşları arasında, erkek bireye ait olduğu tespit edilmiş olup kemiklerde herhangi bir patoloji izlenmemiştir. Tiyatro Güney Analemma Koridoru'nda tek parça *mandibula* (alt çene) ve *cranium* (kafatası) parçaları ele geçmiştir. Her ikisi de 16-25 yaş aralığında kadın bireylere aittir. Diğerlerinden farklı olarak Doğu *analemmada* ele geçen iskeletler mezar mimarisi içerisinde ele geçtiğinden nispeten daha iyi durumdadır (Resim: 11). Toplamda 7 adet kiremit çatki mezardan 7 bireye ait kemikler incelenmiştir.

Birey 1 (Mezar 1): 24-30 yaşlarındaki kadın bireyin sağ ve sol *tibialarında* bir tür kemik tümörü olduğu düşünülen *osteosarcoma* belirtilerine rastlanmıştır. *Sternum* eğriliği ve kaynaşma problemi mevcuttur (Resim: 12).

Birey 2 (Mezar 2): 27-32 yaşlarında erkek bireyin kemikleri üzerinde güçlü kas yapışma izleri mevcuttur. Omurlarda fitik başlangıcı tespit edilmiştir. Ağır işçiliğe bağlı olduğu düşünülmektedir. Sağ ve sol *calcaneus* üzerinde *osteofit* (topuk diken) oluşumu gözlemlenmiştir. Sıklıkla kas ve bağ dokusunda görülen uzun süreli gerginliğin sonucudur. Sert

yüzeylede yürümek, koşmak veya zıplamaktan kaynaklanan tekrarlayıcı stres, topuk dikeninin yaygın bir nedenidir. Dişlerde *alveol* çekilmesi ve buna bağlı deformasyonlar tespit edilmiştir. Ayrıca sol alt 3. molar üzerinde tüberkül varyasyonu bulunmaktadır.

Birey 3 (Mezar 3): 12-14 yaşlarındaki bireyin alt *extremite* kemikleri korunmadığından cinsiyet belirlenememiştir.

Birey 4 (Mezar 4) ve Birey 5 (Mezar 5): Her iki mezarda da 14-20 yaşlarında *epifizi* kaynaşmamış erkek olduğu ön görülen iki birey tespit edilmiştir.

Birey 6 (Mezar 6): 25-30 yaşlarındaki erkek bireyin *cranium* (kafatası) kemiklerindeki anormal kalınlaşma ve sağ *parietal* üzerinde *fibröz displazi* başlangıcı olduğundan şüphelenilen bir adet *tüberkül* bulunmuştur. Bu nedenle, iskeletin detaylı incelenebilmesi için üzerinde su ile kısmi temizlik yapılmıştır. İskelet materyal incelendiğinde bu patolojinin diğer bulguları saptanamamasına rağmen, bu bilgiler ışığında hastalığın başlangıç aşamasında olabileceği düşünülmüştür.

Birey 7 (Mezar 7): Bireyin dişleri incelendiğinde alt çenesinde ikinci süt azılarının yeni çıktığı ve genel durumu itibariyle bireyin 2-3 yaşlarında (20-30 aylık arası) olduğu tespit edilmiştir. Birinci *servikal* omuru (atlas) üzerinde mezar içinde bulunan bakır haç ile uyumlu yeşil/mavi korozyon izine rastlanmıştır. Bu yaş grubu bireylerde cinsiyet tayini non-metrik yöntemlerle mümkün olmamaktadır.

BİTKİ TEMİZLİĞİ VE KORUMA ÖNLEMLERİ

2024 yılı kazı sezonunda Tlos Antik Kenti 1. Derece Arkeolojik Sit alanı içindeki 405 ada 46 numaralı parsel ile 405 ada 14 numaralı parsel üzerine kaçak inşa edilmiş ruhsatsız yapı Fethiye Müze Müdürlüğü denetiminde Seydikemer Belediyesi tarafından yıkılmış ve yapının beton hafriyatı antik kent dışına taşınmıştır. Bitki ve moloz temizliği ardından yapılan çevre düzenlemesiyle bu alandaki çalışmalar sonlandırılmıştır.

ARAZİ BELGELEME ÇALIŞMALARI

Tiyatro güney *analemma* koridoru ve çevre duvarı önünde gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonrasında bu alandaki mimari plan değişiklikleri mevcut çizim üzerine eklenerek tiyatro planı aktualize edilmiştir. Tiyatro tapınağının *summa caveanın* oturma sıraları altında kalan ancak restorasyon sürecinde bu blokların kaldırılmasıyla açığa çıkan podyum kısmını kazılması sonrasında yapının bu bölümünün de plan ve kesit çizimleri yapılmıştır. Son olarak stadyum sütunlu galeriler ile dükkân kompleksinin kazı ve belgeleme çalışmaları esnasında ele geçen yapı elemanlarının manuel ve dijital çizimleri de yapılarak kazı arşivine eklenmiştir.

DEPO ÇALIŞMALARI

Girmeler, Akropol Kutsal Alan, Tiyatro ve Sütunlu Galeri ve Dükkanların Kazı ve Belgeleme çalışmalarında ele geçen buluntuların temizlik, tasnif ve belgelenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Seramik ağırlıklı buluntu grubu içerisinde deniz kabuğu, kemik, taş, metal ve cam gibi farklı hammaddelerden yapılmış objeler yer alır.

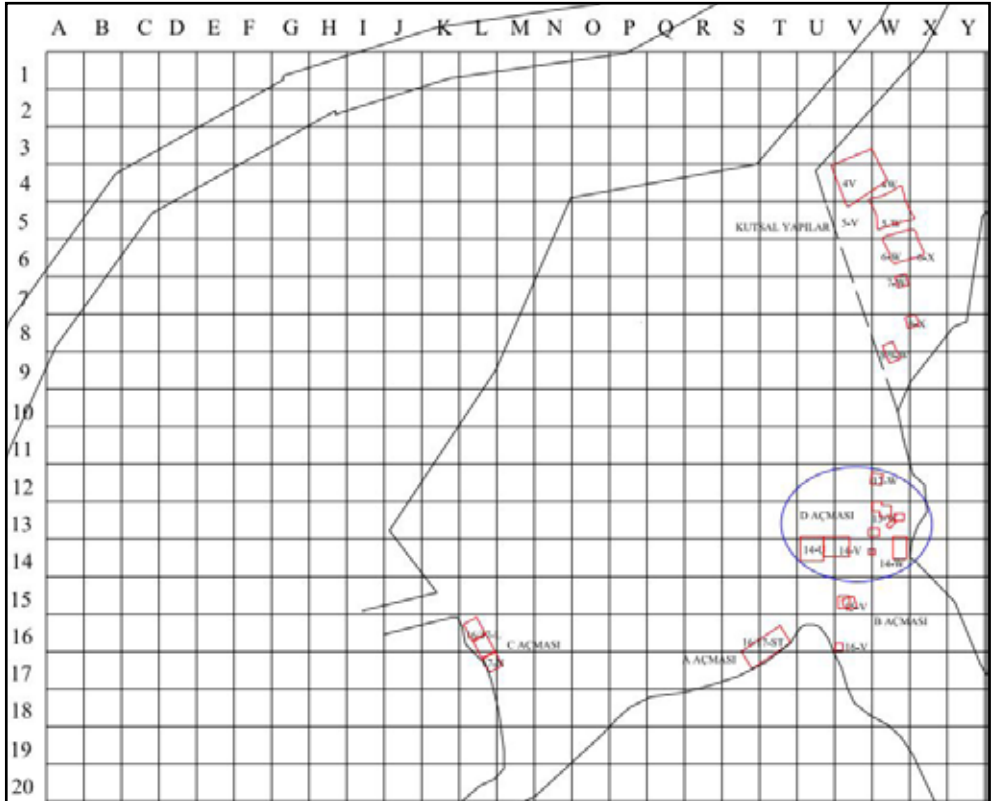
Prehistorik buluntu açısından zengin Girmeler Höyük kazılarında taş balta, biley taşı ve ezgi taşlarına ek olarak kemik bız ele geçmiştir. Depo çalışmaları kapsamında Girmeler Höyük yerleşiminde 2020-2023 yılları kazılarında ele geçen çakmaktaşı aletler de incelenmiştir. Tipoloji ve işleme tekniği açısından taş aletler Epi-Paleolitik, Akeramik Neolitik, Ön ve Erken Neolitik ile Geç Neolitik Dönem olarak gruplara ayrılmıştır. Epi-Paleolitik Dönemle (MÖ 12061-10667) ilişkili parçalarda yarımaya, sırtlı dilgi, trapez, dilgicik türü mikrolitler, ön kazıyıcılar, dilgicik çekirdekleri ve yonga çekirdekleri bulunmaktadır (Resim: 13). Akeramik Neolitik Dönem’de (MÖ 8217-7597) ise dilgi, dilgicik ve ön kazıyıcılar yer almaktadır. Ön Neolitik Dönem’de (MÖ 6688) taban üstü buluntulardan anlaşıldığı üzere baskı dilgi endüstrisi oldukça yoğundur. Erken Neolitik Dönem’de (MÖ 6500-6200) yine baskı dilgiler, makro dilgi ve mikrolit dilgicikler dışında yonga çekirdekleri ve ön kazıyıcılar bulunmaktadır. Geç Neolitik Dönem’de (MÖ 6200-5800) ise dilgi ağırlıklı bir endüstri yer almaktadır.

Akropol kutsal alanda ele geçen seramikler içerisinde Geç Klasik Dönem’den Osmanlı Dönemi sonlarına kadar uzanan formlar tespit edilmiştir. Siyah firnisli tabaklar ile başlayan nitelikli sofa kapları basit kırmızı astarlı Helenistik Dönem örnekleriyle devam etmiş akabinde ithal *sigillata* formlarıyla Roma Dönemi’ne kadar ulaşılmıştır.

Tiyatro kazılarında Helenistik Dönem’den Erken Bizans Dönemi sonuna kadar tarihlenen seramik örnekleri ele geçmiştir (Resim: 14). Helenistik Dönem formları az sayıda olup kırmızı tonlarında ince astarlı sofa kapları, *kylix* ve krater ağzı, *amphora* ve testi ağızları ile *unguentarium* parçaları bulunmaktadır. Roma Dönemi seramik formları arasında ise kâse ve tabaklara ek olarak *kardopos*, testi, tencere, tava, *pithos* ve *amphora* formlarına ait ağız ve kaide parçaları ile kandil parçaları yer alır. Tiyatro kazılarında ele geçen bir diğer önemli buluntu grubu da seramik üretim aşamasında kullanılan kalıplar, hamur kazıyıcıları ve perdah aletleridir. Tlos Antik Kenti’nde yerel seramik üretiminin varlığına dair bulguların tiyatronun yaslandığı yamacın güneyinde yoğunluk göstermesi, atölye komplekslerinin bu alanda olabileceğini düşündürmektedir. Kazı çalışmalarında çok sayıda fırınlama aşamasında şeklini kaybetmiş amorf parçanın ele geçmesi bu görüşü doğrular (Resim: 15).

Sütunlu galeri ve dükkân kazılarında Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ günlük kullanım, depolama ve pişirme kapları ele geçmiştir. Diğer buluntular arasında *poykandelon* askıları, el kantarı, heykel parçaları, küçük bir *terrakotta* figürine ait el parçası ve yazıtlı stel parçaları yer alır.

EKLER

Resim 1: Girmeler Höyük karelej planı.

Resim 2: 13-W Karelaçı Akeramik Neolitik Dönem tabakası.

Resim 3: Akropolis Kutsal Alan kazı çalışmaları sonrası.

Resim 4: Mekân 3 Güney Duvar Trggas kabartması.

Resim 5: Stadyum Düzlüğü ve Galerili Dükkanlar.

Resim 6: Plasterli kapı girişi.

Resim 7: El kantarı.

Resim 8: *Antonia Minor* portresi.

Resim 9: Tiyatro Güney ve Doğu *Analemma* kazı sonrası.

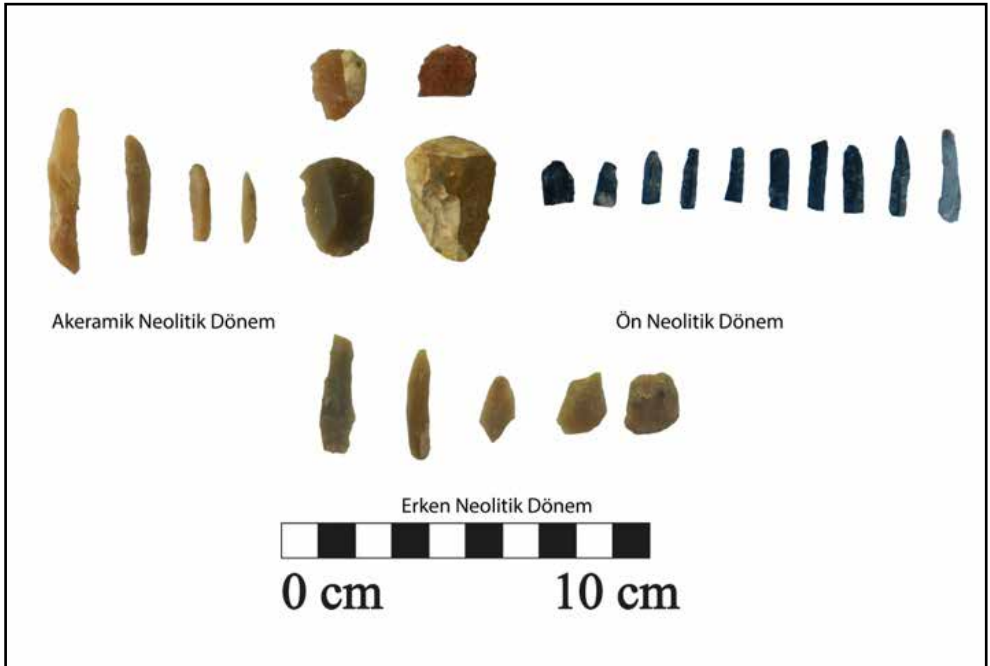
Resim 10: Tiyatro Restorasyonu Aralık 2024.

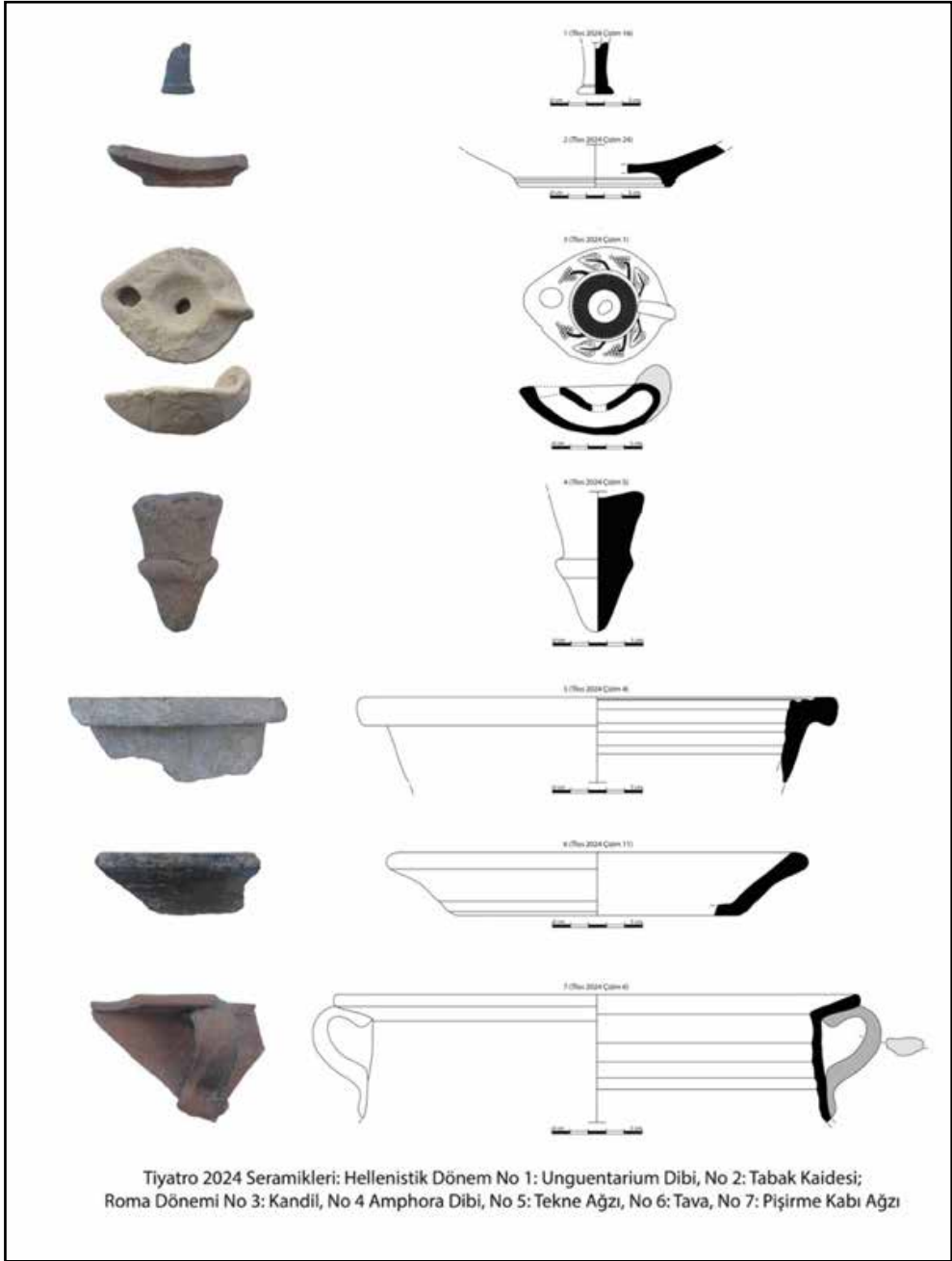
Resim 11: Tiyatro Doğu *Analemma* kiremit mezarlar.

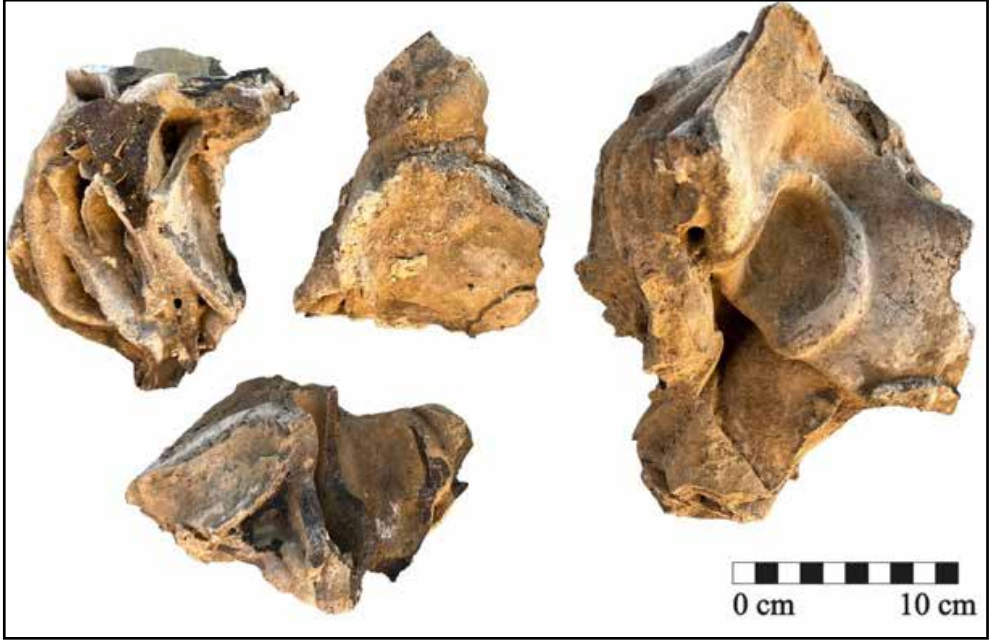
Resim 12: Mezar 1 Birey 1.

Resim 13: Girmeler Höyük çakmaktaşı aletler.

Resim 14: Tiyatro Güney *Analemma* seramikleri.

Resim 15: Fırın atığı seramikler.